

פרשת ראה: כיצד ובפני מי יש לעשות פרוזבול

פתיחה

בפרשת השבוע כותבת התורה על מצוות השמיטה הכוללת שמיטת כספים בה יש לשמט את החובות. נחלקו הראשונים בשאלה, האם כדי שהחובות יישמטו יש צורך שהמלווה יאמר בפירוש שהוא משמט ואם לאו אין החובות נשמטים, או שהחובות נשמטים בין אמר ובין לא אמר.

א. המשנה במסכת שביעית (י, ח) כותבת, שבמקרה בו לווה בא להחזיר חוב לחברו, על המלווה לומר לו שהוא משמט את החוב, ורק אם הלווה מתעקש להחזיר אותו - מותר למלווה לקחתו. ממשנה זו הבין בספר **יראים** (דוד), שאם המלווה אינו אומר 'משמט אני' - הוא עובר על ציווי התורה, אך החוב אינו נשמט.

ב. **האור זרוע** (ד, קח) חלק על היראים וסבר, שבין אם כך ובין כך החוב נשמט והגובה את החוב נחשב גזלן. הסיבה שבכל זאת צריך לומר 'משמט אני' היא, שיש מצווה לומר 'משמט אני', כשם שיש מצווה לומר על בכור שהוא קדוש למרות שממילא הוא קדוש. כך הביא גם **המרדכי** (גיטין טפ), בשם **רבנו אביגדור**, וגם אם שכח המלווה לומר משמט אני החוב נשמט, ובלשון:

"שאל רבינו חזקיה לרבינו אביגדור, הסתפקתי על מעשה באחד שהיה נושה בחבירו מכבר ז' שנים ועתה תובעו והוא משיב כי כבר השמיטה השמיטתו, ושמה כיון שעברה השמטה ולא אמר משמט אני תו לא מחויב להשמיט. ולפי העניין נראה דשביעית הפקעתא דמלכא הוא אף על גב דלא אמר משמט אני, אלא מצווה הוא דרמיא עליה באמירה."

להלכה נפסק כדעת האור זרוע שהחוב נשמט בין כך בין כך, אלא, שבזמן הזה ששמיטה מדרבנן ניתן לעשות פרוזבול. בעקבות התורה המזכירה בפרשתנו את מצוות שמיטת כספים נעסוק בדיון זה השבוע. ראשית נראה את דין התורה המקורי, אלו כספים נשמטים ואלו לא. בהמשך נראה את תקנת הפרוזבול, מתי יש לעשותו, ומה דין אדם ששכח לעשות פרוזבול.

מקור הדין

כאמור לדעת האור זרוע, הגובה חוב מחברו שנשמט נחשב גזלן, ובנוסף לכך, כפי שהביאו הראשונים בספרי המצוות, הוא עובר על שני איסורים: איסור עשה להשמיט את כל החובות, ואיסור לא תעשה לתבוע את המלווה. נחלקו הראשונים האם הכספים נשמטים בתחילת שנת השמיטה או בסופה, מחלוקת המשפיעה בין השאר גם על הזמן בו יש לעשות פרוזבול:

א. הגמרא במסכת ערכין (כח ע"ב) לומדת מכך שהתורה כותבת 'מקץ שנת השמיטה', ששמיטת הכספים נהגת בסוף השנה. לכן לדוגמא, הלווה מחברו כסף באמצע שנת השמיטה - החוב נשמט בתחילת השנה השמינית. כך פסקו להלכה רוב הראשונים וביניהם **הרמב"ם** (שמיטה ויובל ט, ד), וכן פסק להלכה **השולחן ערוך** (ח"מ מ"ז, ל). ובלשון הרמב"ם:

"אין שביעית משמטת כספים אלא בסופה שנאמר מקץ שבע שנים תעשה שמטה וזה דבר השמטה ושם הוא אומר מקץ שבע שנים במועד שנת השמטה בחג הסוכות, מה שם אחר שבע אף השמטת כספים אחר שבע, לפיכך הלואה את חברו בשביעית עצמה גובה חובו כל השנה, וכשתשקע חמה בלילי ראש השנה של מוצאי שביעית אבד החוב."

ב. **הרא"ש** (גיטין ד, ט) לעומת זאת, הביא את דברי התוספתא שם כתוב (על כל פנים לגרסתו), שיש לכתוב פרוזבול כבר בתחילת שנת השמיטה. כדי ליישב את ההבדל בין התוספתא לגמרא כתב, שאמנם בפועל החובות נשמטים רק בסוף שנת השמיטה, אבל כבר במהלך השנה אסור לדרוש את החובות.

בעוד שאחרונים רבים פסקו כדעת הרמב"ם והשולחן ערוך, **שולחן ערוך הרב** (הלואה, ס"ו לו) חשש לדעת הרא"ש. משום כך נקט שכאשר עושים פרוזבול המונע מהחובות להשמט, יש לעשות פרוזבול אחד בתחילת השנה שמיטה כדעת הרא"ש, ופרוזבול נוסף בסופה (במקרה בו הלואה בשנת השמיטה) לחשוש לדעת הרמב"ם.

חובות שלא נשמטים

למרות שכאמור שנת השמיטה גורמת לחובות להישמט, כתבו הפוסקים שישנם מספר מקרים חריגים:

א. הגמרא במסכת מכות (ג ע"ב) מביאה דיון, האם שנת השמיטה משמיטה הלואה שלקח אדם לעשר שנים, לדעת לישנא קמא החוב נשמט, כיוון שגם אם עוד לא הגיע זמן הפירעון, סוף כל סוף הוא יגיע. לדעת שמואל אין החוב נשמט ובטעם הדבר מנמקת הגמרא, שרק חוב שזמן פרעונו חל בזמן השמיטה עצמה נשמט, אך לא חוב שעוד לא הגיע זמן פרעונו (ועיין הערה¹).

הגמרא לא מכריעה את הספק, ולמעשה נחלקו הראשונים. לדעת **ריב"א** (מובא ברא"ש א, ג) להלכה החוב נשמט, כיוון שבכל מקום שיש מחלוקת בגמרא בין לישנות, הלכה כלישנא הראשונה, וכן פסק **ר"י הזקן** (שם). **רבינו תם** (שם) חלק וסבר כדעת שמואל, שחוב מעין זה אינו נשמט, וכך גם פסקו **הרמב"ם** (שמיטה ויובל ט, ט) ו**הרא"ש**, וכן נקט להלכה **השולחן ערוך** (סו, י). ובלשון הרא"ש:

"ריב"א פוסק בכל מקום הלכה כלשון ראשון שכך היו שונים רוב החכמים, אבל יש שאומר בלשון זה, וכן כתב רבינו אליהו הזקן באזהרות, זמן עשר כי ילוונו בחצי ימיו יעזבנו. ורבינו תם פוסק כלשון אחרון והגיה באזהרות ולא במשפט בחצי ימיו יעזבנו. ונראה דהלכה כלישנא בתרא, דשביעית בזמן הזה דרבנן ואזלינן לקולא."

ב. המשנה במסכת שביעית (י, א) כותבת, שאדם הקונה בהקפה בחנות, החוב אינו נשמט. מדוע? **הכסף משנה** (שמיטה ויובל ט, יא) ו**שולחן ערוך הרב** (הלואה, סו) ביארו, שפסק זה בנוי על העיקרון הקודם שראינו. כאשר מלווים בהקפה החוב תקף לשנה או שנתיים, ממילא אין זמן הפירעון חל בשנת השמיטה והחוב אינו נשמט.

¹ בנוסף לטעם הגמרא ביאר **הרב רימון** (שביעית עמ' 330), שאחרי הכל אין מטרת שנת השמיטה לגרום להתחמקות מחובות, ומעיקר הדין כאשר אדם הלואה כסף עליו לעמוד בהתחייבותו (ולכן המשנה אומרת, שגם אם מלווה השמיט את חובו בגלל שנת השמיטה, צריך הלואה להתעקש להחזיר). משום כך, כאשר ישנו חוב שזמן הפירעון שלו עוד לא חל, אין סיבה שהחוב יישמט, שהרי עוד יש סיכוי שהלואה יימצא את הכסף לפירעון החוב.

אולם, **הרמב"ם** (שם) **התוספות** (גיטין נה ע"א ד"ה ולשביעית), ובעקבותיהם **הב"ח** (זו, יט), **הלבוש** (שם, יד) ו**הרב עובדיה יוסף** (חזון עובדיה פרזבול עמ' לה - לו) ביארו אחרת את ההיתר. לשיטתם, כאשר נפסק שחובות נשמיים, הכוונה רק לחובות בדרך הלוואה. חוב במכולת ובקניית סחורה אינו הלוואה, אלא תוצר של קנייה ומכירת דברים, וחובות מעין אלו שנת השמיטה לא משמטת. ג. כפי שראינו בעבר בהרחבה (משפטים שנה ד'), נחלקו האחרונים במעמדה של חברה בע"מ. יש מהאחרונים שכתבו, שמעמדה של חברה זו 'כישות משפטית בפני עצמה', כלומר חברה ללא בעלים מוגדרים. על בסיס הנחה זו כתב **הרב אלישיב** (שמיטת כספים כהלכה י, א) שחובותיה אינם נשמיים (ואין צורך שיכתבו פרזבול), כיוון שרק כספים של אדם פרטי נשמיים. אולם **המנחת יצחק** (ג, א) ו**הרב עובדיה** (יחזקאל דעת ד, טו) חלקו וסברו שאין מעמדה של חברה בע"מ כישות משפטית בפני עצמה, אלא כשותפות של מספר אנשים, שלכל אחד מהם תפקיד אחר בחברה. משום כך לפי שיטתם, צריכה החברה לעשות פרזבול כדי שהחובות לא ישמטו (וכן אסור לה להלוות בריבית וכדומה).

פרזבול

עד כה ראינו בעיקר את דיון הפוסקים ביחס לדין התורה לפיו החובות נשמיים, ויש מקום לדון אלו חובות נשמיים ואלו לא. אולם, המשנה במסכת גיטין (לו ע"ב) כותבת, שהלל הזקן תקן שטר הנקרא 'פרזבול', בו כתוב שהמלווים מוסרים את כל חובותיהם לבית דין, וכך החובות אינן נשמיים, שכן ככתוב בתורה רק כאשר מלווה "איש את לאחיו" החוב נשמי, והרי בית דין אינו נחשב 'אחיו'. בטעם תקנת הפרזבול כותבת המשנה (שביעית י, ג), שהלל ראה שמחמת שהחובות נשמיים בשנה השמיטה, נמנעו להלוות כספים, ועברו על איסור התורה הכותבת בפירוש שאין להימנע מלהלוות לקראת שנת השמיטה. עולה, שבמקום ששמיטת הכספים תעזור לעניים, נמצא שמצבם הורע, שכן לא רצו להלוות להם, והיה צורך בפרזבול. ובלשון המשנה:

"פרזבול אינו משמט, זה אחד מן הדברים שהתקין הלל הזקן כשראה שנמנעו העם מלהלוות זה את זה ועוברין על מה שכתוב בתורה הישמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל וגו', התקין הלל לפרזבול. זהו גופו של פרזבול מוסר אני לכם איש פלוני ופלוני הדיינים שבמקום פלוני, שכל חוב שיש לי שאגבנו כל זמן שארצה והדיינים חותמין למטה או העדים." נחלקו האמוראים, מהיכן שאב הלל את הסמכות לתקן פרזבול, ולבטל את דברי התורה הקובעת שהחובות בשנה השביעית נשמיים. אביי סבר שהלל יכול היה לתקנו רק בזמן הזה ששביעית ושמיטת כספים מדרבנן, וכן פסק **הרמב"ם**. רבא חלק וסבר, שהלל התבסס על הסמכות שיש לבית דין להפקיר ממון, ולכן גם כאשר שביעית מדאורייתא יש תוקף לפרזבול, וכן פסק **הראב"ד**.

החידוש שבפרזבול

לכאורה, תקנתו של הלל לא חידשה דבר, שהרי מפורש במשנה (שביעית י, ב) שהמוסר שטרותיו לבית דין אין חובותיו נשמיים בלי קשר לתקנתו של הלל, ואם כן מה התוסף בדין הפרזבול? נחלקו הראשונים:

א. **התוספות** (גיטין לו ע"א ד"ה מי) כתבו, שאכן למעשה הלל לא חידש דין חדש בפרזבול, וגם לפני כן היה ניתן למסור את השטרות לבית דין. החידוש בכל זאת במעשיו היה, שהוא הפך את זה לתקנה כללית ומפורסמת שכולם יודעים עליה, ובכך למעשה עקר לגמרי את דין התורה הקובע שהחובות בשנת השמיטה לא נשמיים.

ב. **הר"ן והריטב"א** (מכות ג ע"ב ד"ה ובמסור) חלקו וביארו, שהחידוש בתקנתו של הלל הייתה, שלא צריך למסור את השטרות בפועל לבית דין. דהיינו, עד תקנתו של הלל הרוצה שהלוואתו לא תישמט היה צריך ללכת לבית דין למסור את שטרותיו בפועל. לאחר התקנה, די בכתיבת הפרזבול בו מכריזים שאת ההלוואות מעבירים לרשות בית דין.

בית דין מומחה

כאמור, על מנת שהחובות לא ישמטו יש למסורם לבית דין. הגמרא במסכת גיטין (שם) כותבת בשם שמואל, שלא בפני כל בית דין אפשר לכתוב פרזבול, אלא רק בבית דין של סורא או נהרדא. בהתאם לכך כתב **רבינו תם** (מובא ברא"ש גיטין ד, יג), שרק לבית חשוב ניתן למסור את החובות בשנת השמיטה, ובדומה לכך פסקו **הרמב"ם והשולחן ערוך** (חו"מ זו, יח).

הרמב"ן (גיטין יח ע"ב דה"ה) ו**הרשב"א** (גיטין שם) חלקו על רבינו תם וכתבו, שלהלכה לא פוסקים כדעת שמואל, ולראייה שהגמרא ממשיכה וכותבת שהתלמידים בבית רב אשי היו עושים פרזבול אחד בפני השני למרות שרב אשי היה רבם - מוכח שאין צורך דווקא בבית דין חשוב, וכן פסק הרמ"א, בין השאר בגלל ששביעית בזמן הזה מדרבנן. ובלשון הרשב"א:

"ולעניין כתיבת פרזבול כתיבין בכל בי דינא אף על גב דלא אלים כבי דינא דסורא ונהרדעא, ותדע לך דהא רבנן דבי רב אשי מסרי מיליה להדדי, ואי אפשר דכולהו רבנן דבי רב אשי אלימי לאפקועי ממונא, ושמואל דאמר הכי אזיל לטעמיה דאמר אישר חילי אבטליניה ואנן כרב נחמן סבירא לן דאמר אקיימינא."

למעשה בזמן הזה כאשר עושים פרזבול, כדי לחשוש לדעת השולחן ערוך כותבים שהחובות נמסרים לבית הדין הגדול בירושלים. אולם, כיוון שמסירת החובות לא מתבצעת בפניהם ממש, וגם יש מקום לומר שמסירת חובות שלא בפני בית הדין אינה מועילה, לכן מוסיפים שמוסרים את החובות לשלושה אנשים בפניהם הוא עושה את הפרזבול, וכך יוצאים לדעת הרמ"א על כל פנים.

השוכח לכתוב

מה דינו של השוכח לכתוב פרזבול? **הרב משה פיינשטיין** (אגרות משה חו"מ ב, טו) התבסס על דברי **הרמ"א** (זו, א) שכתב בעקבות **תרומת הדשן**, שבחוץ לארץ לא נהגו לכתוב פרזבול, כיוון שלטענתו אין שמיטת כספים נוהגת בארצות הרחוקות מארץ ישראל. לכאורה בארץ ישראל מי שלא כתב פרזבול חובותיו ישמטו, אולם כתב **הרב עובדיה** (פרזבול עמ' קה - קח), שבצירוף מספר טעמים ובשעת הדחק ניתן להקל.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שעוד אנשים יקראו...